

DOI: 10.32089/WBH.PHW.2026.1(295).0006

ORCID: 0009-0006-9517-6579

ORCID: 0009-0009-2775-5538

KATARZYNA MASLOCH

PIOTR KORPALSKI

Archiwum Wojskowe w Toruniu

Archiwum Wojskowe w Toruniu – historia, organizacja, zasób i ewidencja

ABSTRACT

This article examines the history, organizational structure, functions, and archival fonds of the Military Archives in Toruń. The Archives forms an integral part of the military archival network, subordinated to the Military Historical Bureau. Established in 1947, it preserves the records of the Polish Army, primarily from 1953 onwards.

Podstawowym polskim aktem prawnym dotyczącym funkcjonowania archiwów jest ustawa z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (dalej: unza). Archiwum Wojskowe w Toruniu (dalej: AWT) zajmuje szczególne miejsce w swojej kategorii, ponieważ stanowi jeden z niewielu wyjątków archiwum wyodrębnionego będącego samodzielną instytucją. Większość tego rodzaju archiwów to bowiem komórki organizacyjne jednostek i instytucji państwowych, przechowujące przede wszystkim dokumentację własną, tj. wytworzoną przez rodzimą jednostkę¹.

Pełna lista archiwów wyodrębnionych została ujęta w unza. Znajdują się na niej archiwa konstytucyjnych organów władzy ustawodawczej

¹ Robert Degen, „Archiwa bieżące. Pojęcie i systematyzacja”, w *Archiwa bieżące. Zagadnienia teoretyczne i praktyczne rozwiązania*, red. Marlena Jabłońska, t. 6, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015), 31.

i wykonawczej (Archiwum Sejmu RP, Archiwum Senatu RP, Archiwum Prezydenta RP, Archiwum Rady Ministrów), służb specjalnych (Archiwa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu, Archiwum Centralnego Biura Antykorupcyjnego) oraz Archiwum Biura Bezpieczeństwa Narodowego i Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (dalej: AIPN). Ostatnia grupa tego typu archiwów to należące do urzędów podległych i nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej, ministrów właściwych do spraw zagranicznych, wewnętrznych, spraw finansów publicznych i urzędów celno-skarbowych oraz spraw z zakresu przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu i praniu pieniędzy². Spośród wyżej wymienionych jedynie wybrane jednostki organizacyjne podległe Ministrowi Obrony Narodowej³, do których należy Archiwum Wojskowe w Toruniu (dalej: AWT), są samodzielnymi instytucjami.

Na podstawie zapisów zawartych w unza – na mocy zarządzenia Ministra Obrony Narodowej – określona została organizacja podległych mu i przez niego nadzorowanych archiwów wyodrębnionych. Oprócz archiwów wojskowych zalicza się do nich archiwa następujących jednostek organizacyjnych: Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Żandarmerii Wojskowej, Agencji Mienia Wojskowego, Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych, Narodowego Centrum Kryptologii, Inspektoratu Ministerstwa Obrony Narodowej do spraw Bezpieczeństwa Lotów, uczelni wojskowych, instytutów badawczych nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej, regionalnych baz logistycznych, wojskowych oddziałów gospodarczych i jednostek organizacyjnych będących oddziałami gospodarczymi dla innych jednostek organizacyjnych, a także archiwum urzędu obsługującego Ministra Obrony Narodowej⁴. Kontrolowana jest przez nie zatem znacząca partia

² Ustawa z 14 VII 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dziennik Ustaw 1983, nr 38, poz. 173), art. 29. [dalej: Unza].

³ Mowa tu o Archiwach Wojskowych: w Gdyni, Oleśnicy i Toruniu. Mimo że Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW) również zalicza się do tej grupy archiwów wyodrębnionych, to stanowi komórkę organizacyjną Wojskowego Biura Historycznego (dalej: WBH), a więc nie należy do omawianej powyżej kategorii archiwów-instytucji.

⁴ Zarządzenie nr 19/MON Ministra Obrony Narodowej z 30 VI 2016 r. w sprawie organizacji archiwów wyodrębnionych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych oraz zakresu ich działania (Dz. U. MON, 2016, poz. 118 z późn. zm.), § 1.

materiałów archiwalnych o niezwykle wysokiej wartości historycznej, informacyjnej i naukowej⁵, a takie właśnie znajdują się w AWT.

Celem tego artykułu jest przedstawienie jak najbardziej kompleksowego obrazu tej instytucji – przy uwzględnieniu jej przeszłości i teraźniejszości. Jego pierwsza część dotyczy historii archiwum, sięgającej lat czterdziestych XX w. Zaprezentowano w niej początki jego funkcjonowania, ewolucję oraz istotne momenty, które wpłynęły na jego rozwój i znaczenie. Drugą część tekstu poświęcono organizacji tej instytucji, czyli podstawom prawnym jej działalności oraz strukturze organizacyjnej. Trzecia i ostatnia część koncentruje się na ewidencji i zasobie – gromadzonym, przechowywanym, opracowywanym i udostępnianym na przestrzeni dziesięcioleci w różnych siedzibach archiwum.

Wskazana tematyka jak dotąd niemal kompletnie nie była poruszana w naukowych rozważaniach – w szczególności w czasach współczesnych. W wydawanych na przestrzeni lat publikacjach przedstawiano jedynie zarys historii i działalności AWT⁶ albo skupiano się na ich wybranych aspektach⁷. Uznać można zatem, że niniejsza praca otwiera nowe pole badawcze, stanowiąc punkt wyjściowy do dalszych badań dotyczących historii archiwum, jego organizacji, zasobu oraz ewidencji.

⁵ Rafał Galuba, „Archiwa wyodrębnione w państwie demokratycznym”, w *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne. Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka w ponowoczesnym kontekście kulturowym*, red. Waldemar Chorańczewski, Wojciech Piasek i Agnieszka Rosa, t. 4 (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2014), 120.

⁶ Zygmunt Gołębiowski, „Archiwum Pomorskiego Okręgu Wojskowego”, *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* (dalej: BWSA) nr 3 (1971): 158–166; Ewa Raniszewska, „Archiwum Pomorskiego Okręgu Wojskowego 1970–1982”, BWSA nr 12 (1983): 100–104; Elżbieta Młynarska-Kondrat i Zygmunt Kozak, „Archiwa okręgów wojskowych i rodzaj sił zbrojnych w wojskowej sieci archiwalnej”, BWSA nr 19 (1996): 5–18; Leszek Kordula, „Filia nr 1 Archiwum Wojsk Lądowych w Toruniu”, *Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego* nr 1/30 (2008): 500–516. Historię, zadania oraz zasób AWT krótko omówiono również w *Informatorze o zasobie archiwalnym Archiwum Wojskowego w Toruniu* z 2013 r., zob. Dorota Barankiewicz, red., *Informator o zasobie archiwalnym Archiwum Wojskowego w Toruniu (stan na 31 grudnia 2013 r.)* (Toruń: Archiwum Wojskowe w Toruniu, 2014).

⁷ Małgorzata Snopkowska i Szymon Różyński, „Zasób Archiwum Wojskowego w Toruniu oraz jego kształtowanie”, w *Archiwa wyodrębnione w polskiej sieci archiwalnej. Materiały z XIV Ogólnopolskiego Seminarium Archiwalnego Sekcji Archiwa Zakładowe Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Oddziału w Płocku Stowarzyszenia Archiwistów Polskich i Archiwum Państwowego w Płocku*, red. Andrzej Jabłoński (Szczecin: Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2020): 105–134.

Zarys historii Archiwum Wojskowego w Toruniu

W państwie polskim, znajdującym się w głębokim kryzysie spowodowanym II wojną światową, konieczne było podjęcie działań reorganizujących niemal wszystkie aspekty funkcjonowania kraju, w tym struktury wojskowe. W wojsku – jednej z głównych sfer odbudowującej się Polski – zauważono konieczność uporządkowania dokumentacji związanej z działalnością armii.

Pierwszy krok na długiej drodze do zabezpieczenia akt wojskowych postawiono jeszcze przed zakończeniem działań wojennych – w 1944 r., kiedy to w Wojskowym Instytucie Naukowo-Wydawniczym utworzony został wydział archiwalny. Już wtedy zwrócono uwagę na problem niewłaściwych warunków przechowywania dokumentacji, wytwarzanej na masową skalę w wyniku procesu przechodzenia jednostek wojskowych na stopę pokojową. W kancelariach wielu jednostek znajdowały się archiwalia z czasu wojny, w szczególności z lat 1943–1945, wśród nich również te wytworzone przez władze okupacyjne, zdobyte lub zabezpieczone przez Wojsko Polskie⁸. Objętość tego materiału przewyższała możliwości lokalowe kancelarii. To w połączeniu z brakiem wytycznych dotyczących zarządzania dokumentacją oraz szkoleń podwyższających umiejętności archiwalne doprowadzało do wybrakowania akt⁹, które z perspektywy czasu uznano by za warte wieczystego przechowywania¹⁰.

Pierwsza instrukcja archiwalna – „Tymczasowe Przepisy o Archiwum Wojskowym” – została wydana przez Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy w lipcu 1945 r. Zawarto w niej podstawowe pojęcia archiwalne, opisano zasób oraz sposoby przekazywania i przechowywania dokumentacji, sprecyzowano strukturę etatową oraz nakreślono miejsce i rolę Archiwum Wojskowego. Dokument ten jednak nigdy nie wszedł w życie¹¹.

⁸ W 1953 r. do zasobu Archiwum Wojskowego w Toruniu (dalej: AWT) 12 Dywizja Piechoty w Szczecinie przekazała osiem jednostek archiwalnych opisanych w spisie akt przekazanych jako „Akta poniemieckie” (AWT, Registratura bieżąca /dalej: Rb/, Teczka zespołu nr 114 t. 1, Spis akt przekazanych nr 1150/53, b.m., 12 XI 1953 r., 76).

⁹ Brakowanie – wydzielenie i przygotowanie do zniszczenia dokumentacji niearchiwalnej po upływie okresu jej przechowywania określonego w normatywach kancelaryjno-archiwalnych, najczęściej za zgodą organu nadrzędnego.

¹⁰ Snopkowska, Różyński, „Zasób”, 106.

¹¹ Wanda Krystyna Roman, „Polskie akta wojskowe w czasie wojny”, *Piotrkowskie Zeszyty Historyczne* nr 3 (2001): 242.

Idea stworzenia wojskowej sieci archiwalnej – z Centralnym Archiwum Wojskowym (dalej: CAW) pełniącym rolę koordynatora – została wprowadzona w życie 1 października 1947 r. rozkazem Ministra Obrony Narodowej, w myśl którego rozpoczęto tworzenie archiwów przy dowództwach okręgów wojskowych¹². Jednym z nich było archiwum powołane przy Dowództwie Okręgu Wojskowego (dalej: DOW) nr II z siedzibą w Bydgoszczy. Jego zadaniem było zabezpieczenie akt z czasów wojennych oraz gromadzenie dokumentacji przechowywanej dotychczas w kancelariach jednostek wojskowych stacjonujących na terenie okręgu. Pierwotna siedziba archiwum nie umożliwiała jednak realizacji powierzonych zadań – archiwalia były magazynowane w niewielkiej, zawilgoconej piwnicy, w warunkach daleko odbiegających od dzisiejszych standardów¹³. Pracę wojskowej służby archiwalnej ułatwić miało opublikowanie w 1948 r. instrukcji dotyczącej postępowania z dokumentacją aktową, która jednak – jak określił to Leszek Kordula – nie była szczególnie precyzyjna¹⁴.

W początkowym okresie działalności archiwum do pracy w nim wyznaczono jedną osobę, która piastowała stanowisko kierownika. Z biegiem lat stan osobowy instytucji się zwiększał, a etat „kierownika” został zastąpiony posadą „dyrektora”. Jako pierwszy archiwum kierował ppor. Stanisław Wójcik, następnie kolejno: ppor. Hieronim Różczka (w latach 1948–1949), por. Jan Głowacki¹⁵ (1949–1950) i kpt. Włady-

¹² Rozkaz organizacyjny nr 0218/Org. z 1 X 1947 r. Radosław Szewczyk, „Archiwum Wojskowe w Oleśnicy – historia i kształtowanie zasobu”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* (dalej: PHW) 25 (76), nr 3 (289) (2024): 194–195, [https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2024.3\(289\).0007](https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2024.3(289).0007). W tym okresie istniało 6 okręgów wojskowych: I – z siedzibą w Warszawie, II – w Bydgoszczy, III – w Poznaniu, IV – we Wrocławiu, V – w Krakowie, VII – w Lublinie. W 1949 r. rozformowano okręgi nr III i VII, a 4 lata później okręg nr V. W wyniku tych reorganizacji zasięg terytorialny pozostałych okręgów uległ znacznym zmianom. Ostatecznie ich granice zostały unormowane w 1954 r., a same okręgi przemianowano odpowiednio na: Warszawski Okręg Wojskowy (były I), Pomorski Okręg Wojskowy (II; dalej: POW) i Śląski Okręg Wojskowy (IV; dalej: ŚOW).

¹³ Gołębiowski, „Archiwum”, 158–159; Raniszewska „Archiwum”, 100; Młynarska-Kondrat i Kozak, „Archiwa”, 7–9.

¹⁴ Kordula, „Filia”, 502.

¹⁵ Jan Głowacki (ur. 1916 – zm. po 1977) – urodzony w Wysocinie, syn Hilarego i Wiktorii; ppłk. Czynną służbę w Wojsku Polskim pełnił w latach 1935–1939, 1945–1974. Podczas kampanii wrześniowej kierownik kancelarii i podoficer zaprzęgowy w 11 Dywizjonie Artylerii Konnej w Bydgoszczy, rozbrojony wraz z oddziałem 18 IX 1939 r. W kwietniu 1945 r. ponownie powołany do służby zawodowej na stanowisko kierownika wychowania fizycznego w 6 Zapasowym Pułku Piechoty w Toruniu. Pół roku później przeniesiony do Dowództwa Okręgu Wojskowego nr II, gdzie pełnił służbę do 1950 r. kolejno na stanowiskach: pisarza, kancelisty,

sław Derda (1950–1955). W trakcie pełnienia funkcji przez ostatniego z nich – w 1954 r. – Archiwum DOW nr II przekształcono w Archiwum Pomorskiego Okręgu Wojskowego (dalej: POW). Rok później na stanowisko kierownika został wyznaczony mjr Zygmunt Gołębiowski, który sprawował je przez szesnaście lat (1955–1971).

W pierwszej dekadzie działalności zasób archiwum był kilkakrotnie przenoszony do różnych siedzib. Efektem tego było przemieszanie i utrata części dokumentacji, m.in. z powodu niewłaściwego zabezpieczenia podczas transportu i nieodpowiednich warunków przechowywania w kolejnych pomieszczeniach pełniących funkcję magazynów archiwalnych. Ostatecznie w 1957 r. całość dokumentacji przewieziono koleją na dworzec Toruń Miasto, a stamtąd do zlokalizowanego nieopodal, wybudowanego w II połowie XIX w. budynku Koszar Bramy Lubickiej¹⁶, w którym kilka pomieszczeń zaadaptowano na cele administracyjne i magazynowe. Podczas transportu starano się zachować dotychczasowy układ zasobu, m.in. numerując poszczególne zespoły archiwalne i worki, w których przewożono dokumenty, mimo to doszło do przemieszania archiwaliów. Po przewiezieniu akta początkowo rozłożono w korytarzach budynku, aby następnie, po sukcesywnym przygotowaniu kolejnych regałów, porządkować je i układać na półkach¹⁷.

Trudności z rozmieszczeniem obecnego i wciąż narastającego zasobu archiwalnego nie zakończyły się jednak wraz z przeniesieniem archiwum do Torunia. Budynek koszarowy wymagał remontu z powodu złego stanu¹⁸ i niedostosowania do potrzeb kilku stacjonujących w nim jednostek wojskowych. W trakcie remontu archiwalia były wielokrotnie przenoszone wraz z regałami do kolejnych, niedo-

pomocnika kierownika, kierownika kancelarii i kierownika Archiwum. W latach 1950–1955 szef zaopatrzenia finansowego 2 Okręgowego Batalionu Łączności w Świeciu; w latach 1957–1964 pomocnik kierownika, a następnie rewident Oddziału Finansów Dowództwa POW. Od 1964 r. do dnia zwolnienia ze służby wojskowej (1974) kierownik sekcji finansowej Garnizonowej Administracji Mieszkań w Bydgoszczy. AWT, Kolekcja teczek personalnych żołnierzy zawodowych i pracowników wojska (dalej: K.TAP), sygn. AWT 2976/17/5, ppłk Jan Głowacki.

¹⁶ Stacja kolejowa Toruń Miasto położona jest ok. 250 m w linii prostej od Koszar Bramy Lubickiej.

¹⁷ Barankiewicz, red., *Informator*, 6–8.

¹⁸ W marcu 1956 r. stopień zniszczeń w całym budynku oszacowano na 15%. Brakowało m.in. 9 wyłączników, 5 skrzydeł okiennych, 4 szyb, 2 klosze do lamp, 5 m² podłogi, uszkodzona była również instalacja wodno-kanalizacyjna i elektryczna (AWT, Pomorski Okręg Wojskowy w Bydgoszczy, sygn. AWT 152/59/137, Protokół zdawczo-odbiorczy w sprawie przekazania-przejęcia budynków położonych w kompleksie 2019 i 2020 w Toruniu, Toruń, 9 III 1956 r., 445).

stosowanych do celów archiwalnych, pomieszczeń zastępczych, co ponownie doprowadziło do zniszczenia i przemieszania teczek akt. Po zakończeniu prac remontowych zbiory archiwum znów przeniesiono, tym razem do docelowych sal magazynowych. Akta sukcesywnie porządkowano i układano na metalowych regałach, zakupionych w miejsce zniszczonych podczas kilkukrotnego przenoszenia zasobu¹⁹.

Przeniesienie do nowej siedziby rozwiązało fundamentalny problem archiwum, którym był brak miejsca na przechowywanie dokumentacji dotychczas zgromadzonej oraz tej, która powinna zostać przyjęta z jednostek wojskowych. Pracownicy instytucji po raz pierwszy w historii mogli skupić na gromadzeniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu materiałów archiwalnych wytworzonych na terenie POW. Do głównych zadań jednostki zaliczało się również realizowanie kwerend i brakowanie dokumentacji archiwalnej²⁰. Niebagatelną pomoc w ich realizacji stanowiła – wydana w roku poprzedzającym ostatnią zmianę siedziby archiwum – nowa wersja instrukcji, regulująca całokształt spraw z zakresu postępowania z aktową dokumentacją wojskową²¹.

Po przewiezieniu wszystkich materiałów do budynku Koszar Bramy Lubickiej przeprowadzono skontrum zasobu, liczącego wówczas około 130 tys. jednostek archiwalnych (j.a.). Usprawniło to realizację kwerend osobowych. W tym czasie miały również miejsce prace konserwatorskie – wymieniano uszkodzone obwoluty teczek, naprawiano mechaniczne uszkodzenia akt powstałe podczas licznych transportów. W latach 1962–1963 odbyła się kolejna kontrola stanu zachowania akt – szczególną uwagę poświęcono zapewnieniu odpowiednich warunków przechowywania, tj. właściwej temperatury i wilgotności w magazynach. W tym celu zagwarantowano całoroczne ogrzewanie pomieszczeń magazynowych, a okna zabezpieczono przed przenikaniem światła dziennego²².

Warunki lokalowe, w jakich funkcjonowało archiwum, były wystarczające do realizacji postawionych zadań – umożliwiały sprawne przechowywanie, zabezpieczanie i udostępnianie zgromadzonych materiałów archiwalnych. W 1971 r. mjr. Gołębiowski na stanowisku kierownika archiwum zastąpił st. chor. Wacław Jarmuszewicz. Jego

¹⁹ Gołębiowski, „Archiwum”, 160–161, 164; Kordula, „Filia”, 502–503.

²⁰ Barankiewicz, red., *Informator*, 7.

²¹ Gołębiowski, „Archiwum”, 160.

²² Kordula, „Filia”, 503.

następcą został st. chor. sztab. Czesław Lewandowski²³, który piastował to stanowisko w latach 1975–1984. W 1984 r. na kierownika Archiwum POW został wyznaczony st. chor. Stanisław Kamiński²⁴.

Sześć lat później przeprowadzono pierwszą od dekad restrukturyzację wojskowej sieci archiwalnej. W myśl zarządzenia Szefa Sztabu Generalnego WP nr 23/Sztab. z 29 maja 1990 r. w sprawie dalszego doskonalenia wojskowej służby archiwalnej toruńskie archiwum podporządkowano CAW, a jego nazwa została zmieniona na Archiwum Pomorskiego Okręgu Wojskowego – Filia nr 3 Centralnego Archiwum Wojskowego²⁵. Dwa lata po reorganizacji, kierownikiem archiwum został mjr mgr inż. Leszek Kordula²⁶, który stanowisko to zajmował przez 18 lat, a przez kolejne dwa był dyrektorem archiwum, zapisując się w historii instytucji jako osoba – jak dotąd – najdłużej kierująca jej pracą. W tym okresie odbyła się kolejna restrukturyzacja wojskowej sieci archiwalnej, wprowadzona w życie na mocy zarządzenia nr PF-9/Org. Ministra Obrony Narodowej z 21 stycznia

²³ Czesław Lewandowski (ur. 1928 – zm. 2016) – urodzony w Rumocze, syn Bronisława i Apolonii; st. chor. szt. Służbę wojskową pełnił w: 76 Warszawskim Pułku Artylerii w Toruniu (1950–1959); 4 Batalionie Zabiegów Specjalnych i Rozpoznania Skażeń w Toruniu (1959–1964); 2 Wojskowym Szpitalu Okręgowym w Toruniu (1946–1975). W latach 1975–1984 kierownik Archiwum POW. AWT, K.TAP, sygn. AWT 2912/16/77, st. chor. szt. Czesław Lewandowski.

²⁴ Stanisław Kamiński (ur. 1935) – urodzony w Łukawcu; st. chor. szt. W 1957 r. ukończył Oficerską Szkołę Piechoty nr 3 w Grudziądzu, a następnie pełnił służbę w: 32 Pułku Zmechanizowanym w Kołobrzegu (1957–1960); 10 Samodzielnym Batalionie Radiotechnicznym w Choszczynie (1960–1963); 68 Pułku Czołgów Średnich w Budowie (1963–1964). Od 1964 r. na stanowiskach administracyjno-kancelaryjnych kolejno w: Wojskowej Komendzie Rejonowej w Bydgoszczy (1964–1967 – starszy pisarz), Miejskim, a następnie Powiatowym Sztabie Wojskowym w Bydgoszczy (1967–1972 – pomocnik kierownika sekcji, podoficer ewidencyjny), Sztabie POW (1972–1976 – starszy pisarz), 12 Składnicy Uzbrojenia i Amunicji w Bydgoszczy (1976–1977 – kierownik klubu i biblioteki) i ponownie w Sztabie POW (1977–1984 – kierownik kancelarii). W latach 1984–1990 kierownik Archiwum POW; w latach 1991–1992 kierownik Archiwum POW – Filii nr 3 Centralnego Archiwum Wojskowego. AWT, K.TAP, sygn. AWT 2973/17/191, st. chor. szt. Stanisław Kamiński.

²⁵ Snopkowska, Różyński, „Zasób”, 107–108.

²⁶ Leszek Kordula (ur. 1955) – urodzony w Sieradzu; mjr. W latach 1978–1986 pełnił zawodową służbę wojskową w 1 Dywizjonie Rakiet Taktycznych w Trzebiatowie kolejno na stanowiskach: dowódcy zespołu obsługi wyrzutni, zastępcy dowódcy baterii startowej, oficera operacyjnego sztabu; w latach 1986–1992 w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Rakietowych i Artylerii im. Józefa Bema jako instruktor kursów, szef sztabu dywizjonu i zastępca komendanta Szkoły Podchorążych Rezerwy. Od 1992 r. do 2010 r. kierownik Archiwum POW – Filii nr 3 CAW, następnie Filii nr 1 Archiwum Wojsk Lądowych (dalej: AWL). W latach 2010–2012 Dyrektor Archiwum Wojskowego w Toruniu (jako pracownik cywilny), AWT, K.TAP, sygn. AWT 3081/17/201, mjr Leszek Kordula.

2000 r. w sprawie zmian w sieci archiwów wojskowych oraz rozkazu Dowódcy Wojsk Lądowych nr PF-9/Org. z 6 marca 2000 r. w sprawie reorganizacji archiwów wojskowych²⁷. Archiwum POW, podobnie jak archiwa pozostałych okręgów wojskowych²⁸, do tej pory podporządkowane Szefowi CAW, przekazano pod zwierzchnictwo Dowódcy Wojsk Lądowych, przekształcając w Filię Nr 1 Archiwum Wojsk Lądowych w Warszawie (dalej: AWL). Dziewięć lat później placówka została ponownie podporządkowana Dyrektorowi CAW²⁹.

W następnym roku, w związku z kolejnymi zmianami organizacyjnymi w wojskowej sieci archiwalnej³⁰, w wyniku decyzji nr Z-34/Org./SSG/ZOiU-P1 Ministra Obrony Narodowej z 14 maja 2010 r., Filię nr 1 AWL przemianowano na Archiwum Wojskowe w Toruniu³¹. W skład wojskowej sieci archiwalnej wchodziło wówczas CAW, wymienione powyżej AWT, Archiwum Wojskowe w Oleśnicy (dalej: AWO), Archiwum Marynarki Wojennej w Gdyni, Archiwum Sił Powietrznych w Modlinie, Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej w Modlinie oraz archiwa podległych MON jednostek organizacyjnych³², badawczo-rozwojowych, uczelni, a także służb specjalnych³³. W lutym 2012 r. czasowe pełnienie obowiązków dyrektora powierzono mjr. mgr. inż. Jakubowi Brzezińskiemu, który w listopadzie 2014 r. został mianowany

²⁷ Kordula, „Archiwum”, 504.

²⁸ Archiwum Warszawskiego Okręgu Wojskowego przekształcono w Archiwum Dowództwa Wojsk Lądowych, Archiwum POW – w Filię nr 1 AWL, Archiwum ŚOW – w Filię nr 2, a Archiwum Krakowskiego Okręgu Wojskowego (Krakowski Okręg Wojskowy reaktywowano w 1992 r.) – w Filię nr 3 (Patrycja Kaczmarek, „Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego – historia, zasób, organizacja”, *PHW* 25 /76/, nr 2 /288/ /2024/: 237, [https://doi.org/10.32089/wbh.phw.2024.2\(288\).0008](https://doi.org/10.32089/wbh.phw.2024.2(288).0008)).

²⁹ Z dniem 1 IV 2009 r. (Snopkowska, Różyński, „Zasób”, 108).

³⁰ Rozformowano AWL w Warszawie oraz jego Filie nr 3 w Krakowie, a pozostałe dwie przekształcono w Archiwum Wojskowe w Oleśnicy (dawna Filia nr 2; dalej: AWO) oraz AWT (dawna Filia nr 1). Zasób zlikwidowanych archiwów podzielono między byłe filie, o czym w dalszej części artykułu.

³¹ Barankiewicz, red., *Informator*, 8.

³² Żandarmerii Wojskowej, Agencji Mienia Wojskowego i Wojskowej Agencji Mieszkaniowej.

³³ Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego. Zarządzenie nr 5/MON Ministra Obrony Narodowej z 3 III 2005 r. w sprawie organizacji archiwów wyodrębnionych jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej oraz zakresu ich działania (*Dziennik Urzędowy MON* /dalej: *Dz. U. MON*/, 2005, nr 4, poz. 20); Zarządzenie nr 20/MON Ministra Obrony Narodowej z 10 V 2010 r. zmieniające zarządzenie w sprawie organizacji archiwów wyodrębnionych jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej oraz zakresu ich działania (*Dz. U. MON*, 2010, nr 10, poz. 105).

na stopień podpułkownika. Dwa lata później, 21 listopada 2016 r., ppłk Brzeziński został wyznaczony na stanowisko Dyrektora AWT. Po kolejnych dwóch latach, w związku ze zmianami organizacyjnymi w wojskowej sieci archiwalnej, decyzją Ministra Obrony Narodowej z 15 października 2018 r. ppłk Brzeziński został awansowany na stopień pułkownika.

Zgodnie z zarządzeniem nr 19/MON Ministra Obrony Narodowej z 30 czerwca 2016 r. w sprawie organizacji archiwów wyodrębnionych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych oraz zakresu ich działania AWT wraz z innymi archiwami wojskowymi podporządkowane zostało Dyrektorowi Wojskowego Biura Historycznego (dalej: WBH), w skład którego włączono – samodzielne dotąd – CAW³⁴. Po kolejnych dwóch latach zlikwidowano Archiwum Wojskowe w Gdyni³⁵ (dalej: AWG), tworząc w jego miejsce Oddział Zamiejscowy w Gdyni, będący komórką wewnętrzną AWT. Zasób AWG – wraz z ewidencją, sprawami niezakończonymi oraz bazami danych – został przejęty przez toruńskie archiwum, a następnie przekazany do Oddziału Zamiejscowego. Od 3 czerwca 2024 r., w wyniku decyzji nr Z-61/ZOiU-P1 Ministra Obrony Narodowej z 23 maja tegoż roku, oddział ponownie stał się samodzielną jednostką (AWG) i jako taka nie stanowi już części struktury organizacyjnej AWT. Pod nadzorem archiwalnym toruńskiego archiwum znalazły się jednostki i instytucje wojskowe ulokowane w województwie zachodniopomorskim, wielkopolskim, kujawsko-pomorskim, łódzkim, mazowieckim i podlaskim.

Wśród ważnych momentów w historii toruńskiego archiwum wymienić należy wpisanie (na podstawie decyzji Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 27 marca 2003 r.) jego siedziby, czyli Koszar Bramy Lubickiej wraz z przyległym terenem, do rejestru zabytków. Jak można przeczytać w uzasadnieniu, dawny zespół koszarowy znalazł się rejestrze „ze względu na historyczne znaczenie zabudowy dawnej twierdzy Toruń i monumentalne rozwiązanie architektoniczne obiektu”³⁶. W 2014 r. AWT, realizując zadania postawione mu przez Dyrektora CAW, wydało „Informator o zasobie archiwalnym Archiwum Wojskowego w Toruniu” ze sta-

³⁴ Dz. U. MON, 2016, poz. 118.

³⁵ Do 1 XI 2016 r. Archiwum Marynarki Wojennej.

³⁶ „Decyzja Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 27 III 2003 r.”, AWT, dostęp luty 20, 2025, <https://wbh.wp.mil.pl/c/pages/atts/2018/11/Decyzja20konserwatora1.pdf>.

nem na 31 grudnia 2013 r.³⁷ Publikacja stała się cennym narzędziem dla badaczy i instytucji zajmujących się historią wojskowości.

Kluczowym przedsięwzięciem – zmieniającym sposób funkcjonowania archiwum było wprowadzenie 16 stycznia 2017 r. elektronicznego obiegu dokumentów jawnych i zastrzeżonych w systemie SI ARCUS, wykorzystywanym w całym resorcie obrony narodowej. System ten służy m.in. do rejestrowania przesyłek wchodzących i wychodzących, ich dekretacji, nadawania znaków spraw, dołączania pism do spraw, tworzenia ich spisów oraz przysyłania korespondencji elektronicznej. W tym samym roku opracowana została baza Magazyn, wdrożona 2 stycznia 2018 r., służąca przede wszystkim ewidencjonowaniu wypożyczeń i zwrotów akt z magazynów archiwalnych, wyposażona w moduł inwentarza topograficznego³⁸. Już w pierwszym roku działania wprowadzono do niej dane o położeniu ponad 16 tys. spisów akt przechowywanych w zasobie AWT³⁹. Oprócz tego na przestrzeni lat do katalogu baz komputerowych dodano: Teczki Akt Personalnych (TAP), Baza Osób Uczestniczących w Misjach Zagranicznych (WETERAN)⁴⁰, Rejestr Archiwalnych Poszukiwań (RAP)⁴¹, System Ewidencji Zasobu Archiwalnego (SEZAM)⁴² oraz „Pracownię”⁴³.

W kwietniu 2022 r. w wojskowej sieci archiwalnej rozpoczęto prace nad przygotowaniem instrukcji „Archiwistyka w Siłach Zbrojnych RP”⁴⁴. Zakończono je w październiku 2023 r., a dwa miesiące później zarekomendowano jej stosowanie wszystkim jednostkom

³⁷ Barankiewicz, red., *Informator*.

³⁸ AWT, Rb, RTD nr 38/2023, Sprawozdanie z działalności archiwalnej za rok 2017, 32.

³⁹ AWT, Rb, RTD nr 39/2023, Sprawozdanie z zasadniczych obszarów działalności za rok 2018, 18.

⁴⁰ Baza uzupełniana w latach 2013–2021, zawierająca zindeksowane dane osobowe żołnierzy zasadniczej i zawodowej służby wojskowej uczestniczących w misjach pokojowych poza granicami kraju.

⁴¹ Baza opracowana w 1998 r. przez Centralny Ośrodek Informacji Archiwalnej przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych jako narzędzie do ewidencjonowania kwerend realizowanych w archiwach państwowych. Użyczona CAW i podległym jej archiwom; w AWT stosowana od 2006 r. Wprowadza się do niej szczegółowe informacje o sprawach prowadzonych w Sekcji Ewidencji, Opracowywania i Udostępniania Zasobu AWT, dzięki czemu możliwe jest szybkie przygotowanie zestawień statystycznych oraz wyszukanie danych dotyczących m.in. zrealizowanych kwerend osobowych.

⁴² Więcej o bazie TAP oraz SEZAM w dalszej części artykułu.

⁴³ Służby ewidencjonowaniu użytkowników oraz udostępnionych im jednostek archiwalnych.

⁴⁴ *Archiwistyka w Siłach Zbrojnych RP. Instrukcja* (Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 2023).

organizacyjnym podległym Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych⁴⁵. W tej pomocy kancelaryjno-archiwalnej poruszono kwestie, takie jak: kształtowanie zasobu archiwalnego, brakowanie akt, przekazywanie dokumentacji do archiwów wyodrębnionych, udostępnianie jej czy postępowanie w przypadku zagrożeń, wprowadzenia stanu pełnej gotowości bojowej, ogłoszenia mobilizacji lub wojny. Podkreślić należy, że pracownicy AWT mieli bogaty wkład w stworzenie wymienionej instrukcji⁴⁶, a Dyrektor pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego zespołu redakcyjnego.

Organizacja Archiwum Wojskowego w Toruniu

Zakres działania AWT został określony w zarządzeniu Ministra Obrony Narodowej⁴⁷. Pierwszym z zadań tej instytucji jest kształtowanie zasobu archiwalnego zgodnie z wytycznymi Dyrektora WBH. Kolejne to gromadzenie, ewidencjonowanie, przechowywanie, opracowanie, zabezpieczanie i udostępnianie archiwaliów, w tym tych wytworzonych w kontyngentach, przedstawicielstwach i misjach wojskowych poza granicami państwa (z wyjątkiem dokumentacji dotyczącej realizacji zadań Służby Wywiadu Wojskowego i Służby Kontrwywiadu Wojskowego). Ponadto do zadań archiwum należą popularyzacja przechowywanego zasobu, prowadzenie działalności informacyjnej, a także wydawanie uwierzytelnionych wyciągów, wypisów, odpisów i kopii przechowywanej dokumentacji oraz zaświadczeń na jej podstawie⁴⁸. Podsumowując, zadania AWT nie ograniczają się wyłącznie do prowadzenia działalności

⁴⁵ W grudniu 2023 r. wspomnianą instrukcję udostępniono w mediach społecznościowych WBH oraz na stronach internetowych CAW, AWO, AWT i jego Oddziału Zamiejskowego, a także rozesłano do wszystkich jednostek i instytucji resortu obrony narodowej. WBH, Post z godz. 15:07 1 XII 2023 r., Platforma X, dostęp luty 20, 2025, https://x.com/WBH_2016/status/1730589525271818255.

⁴⁶ Zespół redakcyjny podzielony był na 14 podzespołów tematycznych do spraw kształtowania zasobu archiwalnego, brakowania, przechowywania itp. Pracownicy AWT i jego Oddziału Zamiejskowego brali udział w pracach wszystkich podzespołów oraz przewodniczyli ośmiu z nich (Decyzja Nr 33/22 Dyrektora WBH z 5 IV 2022 r. w sprawie powołania zespołu i podzespołów do opracowania projektu „Archiwistyka w Siłach Zbrojnych RP” /niepublikowane/, AWT, Rb.)

⁴⁷ Zarządzenie nr 19/MON, § 5.

⁴⁸ Ibid.

archiwalnej⁴⁹. Obejmują również szeroko pojętą popularyzację⁵⁰, a także nadzór nad narastającym zasobem⁵¹. Toruńskie archiwum pełni także funkcję urzędu administracyjnego i urzędu wiary publicznej, posiadając uprawnienia do wystawiania kopii dokumentów uznawanych w obiegu prawnym za równorzędne z oryginałami.

Na strukturę organizacyjną tej instytucji składa się 5 komórek wewnętrznych (zwanych sekcjami): Sekcja Nadzoru Archiwalnego, Sekcja Przechowywania i Zabezpieczania Zasobu, Sekcja Ewidencji, Opracowywania i Udostępniania Zasobu, Sekcja Ochrony Informacji Niejawnych oraz Sekcja Administracji Ogólnej. Sekcja Ochrony Informacji Niejawnych prowadzona jest przez szefa, a pozostałe – przez kierowników. Struktura organizacyjna AWT została zaprezentowana na szkicu 1.

Aktualnie obowiązujący szczegółowy zakres działania AWT i jego komórek wewnętrznych został określony w decyzji Dyrektora WBH z 19 grudnia 2025 r.⁵² Zapisano w nim, że do zadań Dyrektora AWT należy m.in. zarządzanie pracą podległej mu instytucji, jej reprezentowanie, prowadzenie korespondencji, definiowanie celów szczegółowych do planów działalności, organizowanie i zapewnienie funkcjonowania systemu ochrony informacji niejawnych oraz prowadzenie działalności informacyjnej i popularyzującej zasób archiwalny. Podejmowane są przez niego również działania z zakresu wydawania zgód na zniszczenie dokumentacji niearchiwalnej oraz administrowania rozwojem

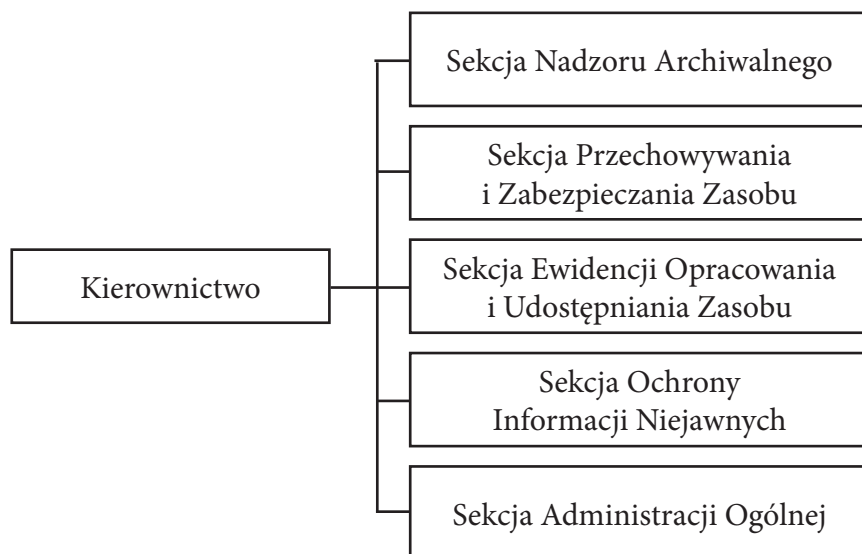
⁴⁹ Zgodnie z art. 23 unza działalność archiwalna to gromadzenie, ewidencjonowanie, przechowywanie, opracowanie, zabezpieczenie i udostępnianie materiałów archiwalnych oraz prowadzenie działalności informacyjnej.

⁵⁰ Do działalności popularyzatorskiej zaliczyć można m.in. prowadzenie mediów społecznościowych, strony internetowej, organizowanie wystaw (stacjonarnych i wirtualnych), lekcji archiwalnych, pokazów akt oraz tzw. drzwi otwartych, publikowanie artykułów w czasopiśmie naukowych i popularnonaukowych, uczestnictwo w konferencjach krajowych i międzynarodowych, udział w wydarzeniach okolicznościowych oraz ich samodzielne organizowanie. Katalog ten nie jest zamknięty.

⁵¹ Nadzór archiwalny polega na kontrolowaniu prawidłowości postępowania z dokumentacją bieżącą w jednostkach organizacyjnych, w szczególności jej klasyfikacji, kwalifikacji, brakowania i przechowywania. Archiwa wojskowe nie posiadają uprawnień do bezpośredniej kontroli nadzorowanych jednostek wojskowych, stąd ich rola ogranicza się do opiniowania normatywów kancelaryjnych, przeprowadzania ekspertyz archiwalnych, wydawania zezwoleń na brakowanie oraz prowadzenia szkoleń z zakresu postępowania z dokumentacją i udzielania porad w tym zakresie.

⁵² AWT, Rb, Decyzja nr 163/25 Dyrektora WBH z 19 XII 2025 r. w sprawie nadania szczegółowego zakresu działania AWT (niepublikowane).

zawodowym pracowników. Podczas nieobecności dyrektora jego obowiązki wykonuje zastępca dyrektora, który ponadto pełni nadzór nad organizacją i prowadzeniem szkoleń, praktyk studenckich, staży oraz wolontariatu, rozpatruje skargi, wnioski i zażalenia, a także koordynuje realizację zadań wykonywanych przez komórki wewnętrzne.

Szkic 1. Struktura organizacyjna AWT. Opracowanie własne.

Jedną z nich jest Sekcja Nadzoru Archiwalnego, zajmująca się kształtowaniem narastającego zasobu. Do jej zadań należy opiniowanie oraz uzgadnianie jednolitych rzeczowych wykazów akt i instrukcji kancelaryjnych jednostek organizacyjnych objętych nadzorem archiwalnym AWT, analizowanie dokumentów związanych z brakowaniem dokumentacji niearchiwalnej, przygotowywanie zezwoleń na jej niszczenie, jak również przeprowadzanie ekspertyz archiwalnych oraz szkoleń i konsultacji z zakresu postępowania z materiałami archiwalnymi i dokumentacją niearchiwalną wytwarzaną przez wspomniane powyżej jednostki.

Do obowiązków pracowników Sekcji Przechowywania i Zabezpieczania Zasobu należy z kolei przyjmowanie do zasobu materiałów archiwalnych i teczek akt personalnych żołnierzy zawodowych oraz gromadzenie ich w zespołach archiwalnych. Sekcja ta odpowiada także za utrzymywanie właściwych warunków przechowywania dokumentacji w magazynach, prowadzenie bieżącej konserwacji zasobu, udostępnianie go pracownikom archiwum, prowadzenie inwentarza topograficznego

i wspomnianej już bazy Magazyn, wydzielanie dokumentacji niearchiwalnej do brakowania oraz scalanie zespołów archiwalnych.

Jednym z najważniejszych zadań Sekcji Ewidencji, Opracowywania i Udostępniania Zasobu jest prowadzenie ewidencji materiałów archiwalnych i dokumentacji niearchiwalnej przechowywanej w AWT, ich wypożyczanie poza siedzibę archiwum, a także udostępnianie użytkownikom bezpośrednio w Pracowni Udostępniania Akt oraz pośrednio poprzez wykonywanie odpisów, wypisów, wyciągów, reprodukcji i zaświadczeń. Zakres obowiązków pracowników tej sekcji obejmuje również zarządzanie księgozbiorem biblioteki podręcznej, opracowywanie zespołów (zbiorów) archiwalnych, aktualizację teczek zespołów⁵³ i środków ewidencyjno-informacyjnych, w tym baz danych Pracownia, RAP, TAP i SEZAM.

Sekcja Ochrony Informacji Niejawnych odpowiedzialna jest za obsługę kancelaryjną archiwum, zapewnienie bezpieczeństwa fizycznego i właściwej ochrony systemów teleinformatycznych oraz informacji niejawnych przetwarzanych i przechowywanych w jego zasobie, a także sprawowanie nadzoru i kontroli w tym zakresie. Inne działania podejmowane przez pracowników tej sekcji to organizowanie szkoleń związanych z tematyką ochrony informacji niejawnych, prowadzenie postępowań wyjaśniających w przypadku jej naruszenia oraz zarządzanie ryzykiem bezpieczeństwa tego rodzaju informacji.

Zadania realizowane przez Sekcję Administracji Ogólnej to przede wszystkim opracowanie i aktualizacja dokumentacji gotowości mobilizacyjnej, bojowej, rozkazodawczej, a także wniosków w sprawach organizacyjno-etatowych, kompetencyjnych oraz innych dokumentów niezbędnych do bieżącej działalności kadrowej, administracyjnej i rozliczeniowej. Jednocześnie sekcja ta prowadzi sprawy personalne żołnierzy i pracowników cywilnych oraz przechowuje ich akta osobowe. Jest również odpowiedzialna za stan techniczny, zaopatrzenie i wyposażenie budynku archiwum.

⁵³ Teczka zespołu – zbiór uszeregowanych chronologicznie spisów akt przekazanych do zasobu, przyporządkowanych do jednego zespołu lub zbioru archiwalnego. Może zawierać także informacje o organizacji i historii aktotwórcy.

Zasób i ewidencja

W pierwszym okresie istnienia zadania AWT, jeszcze jako Archiwum DOW nr II w Bydgoszczy, ograniczały się do przyjmowania i przechowywania dokumentacji wytworzonej przez komórki organizacyjne Sztabu Okręgu. Akta gromadzono w niewielkim pomieszczeniu, na najniższej kondygnacji budynku, gdzie były narażone na wilgoć i zanieczyszczenia. Warunki lokalowe nie pozwalały na ich właściwe zabezpieczenie⁵⁴. Z tego powodu, a także ze względu na niewystarczającą obsadę personalną archiwum, nie realizowano zadań związanych z porządkowaniem akt, ich konserwacją, opracowaniem oraz udostępnianiem. Ze względu na szczątkowo zachowane materiały źródłowe z tego okresu trudno jednoznacznie stwierdzić czy prowadzono wówczas jakąkolwiek ewidencję zgromadzonej dokumentacji. Szymon Różyński oraz Małgorzata Snopkowska przypuszczają wręcz, że do 1949 r. w Archiwum DOW nr II, podobnie jak w pozostałych archiwach wojskowych, nie prowadzono żadnej ewidencji⁵⁵. Można zatem stwierdzić, że w początkowym okresie istnienia AWT pełniło funkcję magazynu akt, a nie archiwum w pełnym tego słowa znaczeniu⁵⁶.

Pomimo trudności związanych z nieodpowiednimi warunkami przechowywania, ograniczoną obsadą etatową, brakiem odpowiednich kwalifikacji personelu, a także praktycznie całkowitym brakiem nadzoru nad narastającym zasobem⁵⁷, do Archiwum DOW nr II (od

⁵⁴ Gołębiowski, „Archiwum”, 158–159; Kordula, „Filia”, 501; Snopkowska i Różyński, „Zasób”, 106–107.

⁵⁵ Snopkowska i Różyński, „Zasób”, 107.

⁵⁶ Zgodnie z definicją zamieszczoną w *Polskim słowniku archiwalnym*, oprac. Aleksy Bachulski, Kazimierz Konarski i Adam Wolff (Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 1952) archiwum to „instytucja powołana do zabezpieczania, gromadzenia, porządkowania, konserwacji, przechowywania i udostępniania akt” (cyt. za: Degen, „Archiwa”, 13). Archiwum DOW nr II nie realizowało nawet 1/3 z wymienionych powyżej funkcji typowego archiwum (jak wskazano, jedynie gromadziło akta i w ograniczonym zakresie je zabezpieczało).

⁵⁷ W latach 1945–1955 naczelne organy resortu obrony narodowej wprowadziły 5 instrukcji określających zasady postępowania z dokumentacją bieżącą w kancelariach jednostek i instytucji wojskowych (1945 r. – Instrukcja o prowadzeniu tajnej korespondencji w jednostkach oraz instytucjach Wojska Polskiego; 1948 r. – Instrukcja o biurowości jawnej we władzach naczelnych i okręgowych; 1950 r. – Instrukcja o prowadzeniu biurowości jawnej w wojsku; 1951 r. – Instrukcja o prowadzeniu biurowości tajnej w wojsku; 1952 r. – Instrukcja o prowadzeniu tajnej dokumentacji w organizacjach partyjnych w wojsku) oraz tylko 2 dotyczące działalności archiwów (1945 r. – Instrukcja o prowadzeniu i prawidłach przekazywania dokumentów archiwalnych do archiwum; 1948 r. – Instrukcja o przechowywaniu, wydzielaniu i niszczeniu akt w archiwum). Żadna z nich nie nakładała jednak na archiwa

1954 r. – Archiwum POW) w Bydgoszczy przyjmowano kolejne jednostki archiwalne. W latach 1949–1955⁵⁸ jego zasób powiększył się łącznie o 107 877 j.a.⁵⁹, wytworzonych od 1943 r. do 1954 r. zarówno przez komórki organizacyjne DOW nr II (a później Dowództwa POW), jak i jednostki oraz instytucje wojskowe stacjonujące na terenie okręgu. Akta układano na półkach systemem bibliotecznym według kolejności przyjęcia, niekiedy pomijając oznakowanie teczek właściwą sygnaturą.

Materiały archiwalne oraz dokumentację niearchiwalną przyjmowano do zasobu na podstawie spisów akt przekazanych. Każdy spis odnotowywano w „Rejestrze spisów akt przekazanych” i nadawano mu kolejny numer, zgodnie z kolejnością. W latach 1949–1955 prowadzono ciągłą numerację wpisów, bez względu na datę przyjęcia akt. W latach 1956–1989 numery spisów w każdym roku kalendarzowym zaczynały się od „1”. Od 1990 r. ponownie wprowadzono numerację ciągłą, która kontynuowana jest do czasów współczesnych⁶⁰.

Już na początku lat pięćdziesiątych XX w., a więc kilka lat po utworzeniu archiwum, jego zasób uległ uszczupleniu. Zgodnie bowiem z obowiązującymi wówczas przepisami archiwa okręgów wojskowych były zobowiązane do przekazywania do CAW materiałów archiwalnych i dokumentacji niearchiwalnej o okresie przechowywania wynoszącym powyżej pięciu lat. Archiwalia o krótszej karencji podlegały komisijnemu niszczeniu⁶¹. W wyniku wspomnianych procesów zasób AWT to obecnie głównie dokumentacja wytworzona po 1953 r.⁶²

obowiązku nadzorowania sposobu wytwarzania i kompletowania dokumentacji bieżącej w jednostkach i instytucjach wojskowych, a następnie jej przygotowywania do przekazania na wieczyste lub czasowe przechowywanie (Stanisław Grobelny, „Wpływ wojskowych przepisów kancelaryjnych i archiwalnych na kształtowanie zasobu archiwalnego w latach 1945–1955”, BWSA nr 12 /1983/: 18–24; Gołębiowski, „Archiwum”, 159–160).

⁵⁸ W zasobie archiwum nie zachowały się „Rejestry spisów akt przekazanych” za lata 1945–1948, dlatego brak danych za wskazany okres. Najstarszy rejestr obejmuje okres od 30 VI 1949 r. do 16 XII 1954 r.

⁵⁹ Dane na podstawie zestawienia przygotowanego przez M. Snopkowską i S. Różyńskiego, zob. Snopkowska, Różyński, „Zasób”, 110–111.

⁶⁰ Ibid., 111–112. W 2016 r. papierowe „Rejestry spisów akt przekazanych” zostały zastąpione elektroniczną bazą danych SEZAM, o której więcej w dalszej części artykułu.

⁶¹ Ibid., 109–110; Grobelny, „Wpływ”, 24. Wspomniane regulacje wprowadzono w 1948 r. „Instrukcją o przechowywaniu, wydzielaniu i niszczeniu akt w archiwum”.

⁶² W latach 1951–1960 AWT przekazało do CAW akta polskich jednostek wojskowych z lat 1943–1953 oraz akta niemieckie (zob. przypis 8).

Szczególny wpływ na kształt zasobu toruńskiego archiwum miały zmiany organizacyjne w Siłach Zbrojnych. W latach 1945–1949 jednostki wojskowe były wielokrotnie przemieszczane, nie tylko w obrębie poszczególnych województw, lecz także pomiędzy nimi. Częste zmiany miejsc postoju wiązały się z koniecznością przewożenia wytworzonych akt do nowej siedziby (przeważnie do pomieszczeń niedostosowanych do ich długotrwałego przechowywania) oraz niszczenia tych uznanych za zbędne. Przepisy kancelaryjno-archiwalne obowiązujące do połowy 1948 r. nakładały bowiem na jednostki obowiązek przekazywania do archiwów dokumentacji zbędnej do dalszej działalności, nie precyzując, jaka dokumentacja może zostać uznana za „zbędną”⁶³. Dopiero wprowadzone w 1948 r. „Instrukcja o biurowości jawnej we władzach naczelnych i okręgowych” oraz „Instrukcja o przechowywaniu, wydzielaniu i niszczeniu akt w archiwum” nakazywały przekazywanie do archiwów teczek akt po upływie jednego roku, licząc od 1 stycznia roku następującego po roku zakończeniateczki⁶⁴.

Na przykład 8 Drezdeńska Dywizja Piechoty stacjonowała kolejno w Siedlcach, Warszawie, Świebodzinie, Tarnowie, Krośnie, Sanoku, Łodzi i Koszalinie. Zatem podlegała kolejno pod DOW nr VII w Lublinie⁶⁵, nr I w Warszawie⁶⁶, nr V w Krakowie⁶⁷ i nr III w Poznaniu⁶⁸. Po likwidacji tego ostatniego trafiła na kilka miesięcy pod zarząd Okręgu Wojskowego nr IV we Wrocławiu⁶⁹, aby ostatecznie (po dyslokacji do Koszalina) zostać włączona do Okręgu Wojskowego nr II w Bydgoszczy⁷⁰. W związku z tym wytworzone przez nią akta powinny zostać przekazane albo do CAW, ulokowanego wówczas w Gdańsku–Oliwie,

⁶³ Z pewnością dowódcy jednostek dowolnie interpretowali to określenie, uznając, że cała wytworzona dokumentacja jest im potrzebna do dalszej działalności.

⁶⁴ Grobelny, „Wpływ”, 19, 22–24; Młynarska-Kondrat i Kozak, „Archiwa”, 9–11; Szewczyk, „Archiwum”, 200–201.

⁶⁵ DOW nr VII w Lublinie obejmował woj. lubelskie i rzeszowskie.

⁶⁶ DOW nr I w Warszawie obejmował woj. warszawskie, białostockie i olsztyńskie.

⁶⁷ DOW nr V w Krakowie obejmował woj. krakowskie i rzeszowskie.

⁶⁸ DOW nr III w Poznaniu obejmował woj. bydgoskie i poznańskie.

⁶⁹ DOW nr IV we Wrocławiu obejmował woj. wrocławskie, śląsko-dobrowskie i łódzkie, a po likwidacji DOW nr III (1949) również woj. poznańskie.

⁷⁰ „8 Drezdeńska Dywizja Piechoty”, jednostki-wojskowe.pl, dostęp luty 20, 2025, https://www.jednostki-wojskowe.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=350:8-drezde-dywizja-piechoty.

albo do powołanych w 1947 r. archiwów DOW nr III i DOW nr II⁷¹. Po raz pierwszy dokumentację dywizji zarchiwizowano jednak dopiero w listopadzie 1949 r. w Archiwum DOW nr II⁷², a więc po jej przeniesieniu do Koszalina i po wprowadzeniu w życie zapisów wymienionych powyżej instrukcji. Dopływ akt objął wówczas materiały wytworzone w latach 1945–1947 i liczył 215 j.a.⁷³, chociaż dywizja została sformowana w sierpniu 1944 r. Archiwalia z najwcześniejszego okresu jej działalności zostały przyjęte do zasobu w następnym roku i były to zaledwie 4 (!) jednostki archiwalne⁷⁴.

Kolejne reorganizacje i restrukturyzacje Sił Zbrojnych miały znaczący wpływ na obecny kształt zasobu archiwalnego AWT. Początkowo instytucja przyjmowała dokumentację komórek organizacyjnych sztabu Okręgu Wojskowego nr II, a także jednostek wojskowych podporządkowanych dowództwu okręgu, stacjonujących w ówczesnym województwie gdańskim i szczecińskim⁷⁵. Już pod koniec 1953 r. okręg obejmował województwa: bydgoskie, gdańskie, koszalińskie, szczecińskie oraz olsztyńskie. Jednocześnie zmieniono jego nazwę na POW⁷⁶, a tym samym archiwum będące przedmiotem niniejszego artykułu otrzymało nazwę Archiwum POW. Razem ze zwiększeniem terytorialnym okręgu wzrosła liczba jednostek i instytucji zobowiązanych do przekazywania do archiwum wytworzonej dokumentacji. Dwa lata później, gdy minął okres przechowywania akt w kancelariach⁷⁷, Archiwum POW przyjęło do zasobu 61 518 j.a., czyli o ponad 50 tys. j.a. więcej niż w roku

⁷¹ Archiwum DOW nr IV utworzono dopiero w 1949 r. (Szewczyk, „Archiwum”, 194–196).

⁷² DOW nr III w Poznaniu został zlikwidowany w 1949 r. Ze względu na brak dokumentacji źródłowej trudno obecnie stwierdzić, czy 8 Drezdeńska Dywizja Piechoty przekazała wcześniej jakiegokolwiek akta do archiwum tego okręgu.

⁷³ W latach 1951–1952 większość przyjętej wówczas dokumentacji przekazano do zasobu CAW w Warszawie. Pozostałe w toruńskim archiwum teczki akt zostały wybrakowane w styczniu 1955 r. zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami (AWT, Rb, Teczka zespołu nr 103 t. 1, Spisy akt przekazanych nr 230/49, 231/49, 232/49, 1–18).

⁷⁴ Były to: „Meldunki o wypadkach nadzwyczajnych”, „Sprawozdania”, „Korespondencja personalna” oraz „Korespondencja ogólna” (AWT, Rb, Teczka zespołu nr 103 t. 1, Spis akt przekazanych nr 598/50, 19).

⁷⁵ Jerzy Poksiński, „Tworzenie podstaw organizacyjnych i funkcjonalnych POW w latach 1945–1949”, w *Pomorski Okręg Wojskowy 1945–1987. Zarys dziejów*, red. Antoni Karnowski (Bydgoszcz: Pomorze, 1989), 12–14, 19–20.

⁷⁶ Sławomir Sadowski, „Rozwój organizacyjny i funkcjonalny POW w latach 1950–1956”, w *Pomorski*, 59.

⁷⁷ Jak już wskazano, obowiązujące wówczas przepisy kancelaryjno-archiwalne nakazywały przekazywanie do archiwów teczek akt po upływie jednego roku, licząc od 1 stycznia roku

poprzednim (w 1954 r. było to 9245 j.a.), a w kolejnym już 110 652 j.a.⁷⁸ (wzrost o prawie 80% względem 1955 r.). W przeważającej części była to dokumentacja wytworzona przez jednostki rozformowane lub przeformowane w wyniku kolejnych zmian organizacyjnych.

W 1962 r. zasięg działania POW powiększono o jednostki i instytucje wojskowe stacjonujące na terenie województwa łódzkiego do tej pory podporządkowane Dowództwu Śląskiego Okręgu Wojskowego (dalej: ŚOW). Jednocześnie przeniesiono je pod nadzór właściwego terytorialnie archiwum wojskowego. Niektóre z nich do 1962 r. przekazały już jednak zgromadzone archiwalia do Archiwum ŚOW, któremu dotąd podlegały. Tym samym doszło do rozproszenia dokumentacji wytworzonej przez danego aktotwórcę między dwa, a nawet trzy archiwa⁷⁹.

Oprócz akt jednostek i instytucji wojskowych Archiwum POW od lat sześćdziesiątych XX w. przejmowało także te dotyczące obronności i bezpieczeństwa państwa wytworzone przez komórki organizacyjne organów państwowych do szczebla wojewódzkiego włącznie (pochodzące z lat 1945–1959, 1970–1986) oraz cywilnych przedsiębiorstw państwowych, zakładów i zjednoczeń (1950–2004). W ten sposób do zasobu archiwalnego przyjęto dokumenty z 44 Prezydiów Rad Narodowych, 3 Urzędów Wojewódzkich, 1 Urzędu Miasta i 73 państwowych zakładów pracy. Po zniesieniu klauzuli tajności archiwalia wszystkich organów państwowych oraz wybranych przedsiębiorstw, zakładów i zjednoczeń przesłano w 1967 r. do właściwych terytorialnie archiwów państwowych. Część pozostałej dokumentacji w późniejszym okresie przekazano do zasobu Archiwum IPN w Bydgoszczy, zgodnie z ustawą z 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu⁸⁰.

następującego po roku zakończenia teczki. Stąd dokumentacja zakończona w 1953 r. powinna trafić do archiwum wojskowego w 1955 r.

⁷⁸ Dane za Snopkowska, Różyński, „Zasób”, 110–111.

⁷⁹ Archiwum ŚOW, podobnie jak Archiwum POW, przekazało do CAW najstarsze archiwalia, pochodzące z lat 1943–1956. Jeżeli więc dana jednostka funkcjonowała przed 1956 r., jak np. Wojskowy Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Budowlany w Łodzi, i regularnie zdawała akta do archiwum wojskowego (co nie było częstą praktyką) jej dokumentacja mogła być przechowywana w CAW (powstała w latach 1943–1956), Archiwum ŚOW (1957–1960) i Archiwum POW (przekazywana od 1962 r. bez względu na czas powstania) (Gołębiowski, „Archiwum”, 162–163; Szewczyk, „Archiwum”, 207).

⁸⁰ Dz. U. 1998, nr 155, poz. 1016.; tekst jednolity Dz. U. 2023, poz. 102. Snopkowska, Różyński, „Zasób”, 115–125.

Decyzją Ministra Obrony Narodowej nr 23/Org./P1 z 30 marca 2010 r. w sprawie zmian organizacyjnych i etatowych w archiwach wojskowych rozformowano AWL w Warszawie, a jego zasób rozdzielono między archiwa stanowiące dotąd filie AWL, kierując się dostępnością wolnej przestrzeni magazynowej, a nie zasadami wypracowanymi przez metodykę archiwalną⁸¹. Z tego powodu dokumentacja jednostek wojskowych m.in. z terenu Siedlec, Giżycka, Olsztyna⁸² i Elbląga jest przechowywana w AWO (była Filia nr 2) i w AWT (była Filia nr 1). W wyniku tych zmian organizacyjnych do ostatniego z wymienionych archiwów w latach 2010–2011 wpłynęło 22 779 nowych j.a.⁸³ wytworzonych przez 50 różnych aktotwórców. Ponadto pod nadzór archiwalny AWT włączono część jednostek nadzorowanych dotąd przez CAW. Od tego czasu toruńskie archiwum było odpowiedzialne za kształtowanie wojskowego przedpoła archiwalnego na obszarze województwa pomorskiego, zachodniopomorskiego, kujawsko-pomorskiego, warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, wielkopolskiego oraz mazowieckiego, z wyłączeniem jednostek podległych Dowództwu Sił Powietrznych, Marynarki Wojennej oraz objętych nadzorem przez CAW⁸⁴.

Po raz kolejny zasób rozformowanego archiwum – tym razem Archiwum Wojskowe w Nowym Dworze Mazowieckim⁸⁵ – rozdzielono między pozostałe archiwa wojskowe w 2018 r. Ponownie nie kierowano się zasadą pertynencji terytorialnej⁸⁶, a dostępnością wolnej przestrzeni w magazynach archiwalnych i dawnym miejscem przechowywania⁸⁷.

⁸¹ Szewczyk, „Archiwum”, 207.

⁸² Dokumentacja 46 Pułku Artylerii Przeciwlotniczej, 27 Batalionu Łączności, 41 Ośrodka Materiałowo-Technicznego oraz Centralnego Ośrodka Szkolenia Służby Uzbrojenia i Elektroniki w Olsztynie do listopada 2005 r. znajdowała się w zasobie AWT, po czym została przekazana do AWL. Po jego likwidacji nie została zwrócona do Torunia, lecz przekazano ją do AWO. W AWT pozostała jednak dokumentacja płacowa jednostek, odnaleziona w międzyczasie podczas prac porządkowych w magazynach. W październiku 2012 r. przesłano ją do AWO celem scalenia zespołów rozbitych (AWT, Rb, Teczki zespołów nr 1107–1110).

⁸³ Barankiewicz, red., *Informator*, 10.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Archiwum Wojskowe w Nowym Dworze Mazowieckim zostało utworzone w 2016 r. na bazie zasobu rozformowanych Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej i Archiwum Sił Powietrznych w Modlinie.

⁸⁶ Zasada pertynencji (przynależności) terytorialnej – dokumentacja powstała na danym terytorium lub poza nim, ale w trybie sprawowania nad nim władzy, powinna być na tym terytorium przechowywana. Jest to jedna z podstawowych zasad archiwistyki.

⁸⁷ Poprzez „dawne miejsce przechowywania” należy rozumieć archiwum wojskowe, w którym archiwalia były przechowywane przed przekazaniem ich do zasobu Archiwum

Tym sposobem dokumentacja wytworzona np. przez jednostki wojskowe z terenu m. Warszawy została przewieziona do CAW (m.in. Centralne Warsztaty Remontu Sprzętu Łączności, Kwatermistrzostwo Instytucji Centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej, Wytwórnia Filmowa „Czołówka”, przechowywane wcześniej w Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej) oraz AWT (Dowództwo Sił Powietrznych, 4 Baza Lotnicza, Zarząd Lotniskowy Wojsk Lotniczych i inne, przechowane w Archiwum Sił Powietrznych)⁸⁸. W wyniku wspomnianych przemieszczeń zasób toruńskiego archiwum powiększył się o 446 zespołów archiwalnych, 197 571 j.a. i 4 080,94 metrów bieżących (m.b.).

Obecnie w AWT przechowywane jest 779 691 j.a. i 14 204,51 m.b. materiałów archiwalnych i dokumentacji niearchiwalnej w postaci tradycyjnej oraz elektronicznej⁸⁹. Zasób archiwum to zarówno dokumentacja aktowa, jak i kartograficzna, techniczna, audiowizualna, materiały ulotne oraz taka, której nie można zakwalifikować do żadnego z wymienionych rodzajów⁹⁰. Całość rozmieszczona jest w czterech magazynach akt, z których dwa wyposażono w nowoczesne regały przesuwne, zestaw szaf przystosowanych do przechowywania materiałów wielkoformatowych oraz windę towarową, ułatwiającą transport akt między kondygnacjami.

Podstawę ewidencji stanowi w AWT baza danych SEZAM (System Ewidencji Zasobu Archiwalnego), która została opracowana na potrzeby archiwów państwowych w latach dziewięćdziesiątych XX w. przez Centralny Ośrodek Informacji Archiwalnej przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i w 2008 r. użyczona przez wspomnianą dyrekcję CAW w ramach umowy o współpracy⁹¹. Do powszechnego użytku

Wojskowego w Nowym Dworze Mazowieckim (tj. rozformowane wcześniej Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej i Archiwum Sił Powietrznych w Modlinie).

⁸⁸ Decyzja nr 12/19 Dyrektora WBH z 15 II 2019 r. w sprawie podziału zasobu rozformowanego Archiwum Wojskowego w Nowym Dworze Mazowieckim oraz zmieniające ją Decyzje Dyrektora WBH nr 50/19 z 26 XI 2019 r. oraz Decyzja Dyrektora WBH nr 7/20 z 14 I 2020 r. (niepublikowane), AWT, Rb.

⁸⁹ Wszystkie dane o rozmiarze zasobu i opisanych dalej zespołów (zbiorów) archiwalnych podano według stanu na 31 XII 2024 r.

⁹⁰ W bazie SEZAM opisana jako „inne”. Są to chusty żołnierzy rezerwy przyjęte do zasobu w formie darowizny.

⁹¹ Elżbieta Wyrzykowska, „Ewidencja zasobu w Centralnym Archiwum Wojskowych na przykładzie systemów baz danych SEZAM i IZA”, *Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego* nr 4/33 (2011): 236, 245, 246. Proces wdrożenia i eksploatacji bazy SEZAM w archiwach państwowych był już wielokrotnie omawiany w literaturze

w podległych archiwach CAW wprowadziło ją jednak dopiero 1 stycznia 2015 r. na mocy Decyzji Dyrektora nr 100 z 3 września 2014 r. w sprawie wprowadzenia w Centralnym Archiwum Wojskowym i archiwach podległych zintegrowanego systemu ewidencji i informacji archiwalnej⁹². Zawiera ona następujące dane o zespołach i zbiorach archiwalnych: numer i nazwa zespołu (zbioru); dawne nazwy aktotwórcy; stan i zakres opracowania⁹³; informację o tym, czy zespół (zbiór) jest zamknięty; jego daty skrajne; rozmiar w j.a. i m.b. dokumentacji tradycyjnej i elektronicznej, a także archiwalnej i niearchiwalnej; rodzaj aktotwórcy⁹⁴; aktualne pomoce archiwalne; rozmiar dokumentacji poszczególnego rodzaju⁹⁵ zgromadzonej w zespole (zbiorze); dzieje aktotwórcy; język dokumentacji; informacje o zakresie udostępniania⁹⁶; krótki opis zawartości zespołu

przedmiotu, zob. m.in. Andrzej Biernat, „Informatyczny program «Spis zespołów dla archiwów państwowych» opracowany przez Centralny Ośrodek Informacji Archiwalnej przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych”, w *Problemy komputeryzacji archiwów: zagadnienia ogólne, opracowanie dokumentacji kartograficznej i technicznej w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 15 i 16 grudnia 1994 r.*, red. Bohdan Ryszewski, t. 2, Komputeryzacja archiwów (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996): 13–24; Anna Laszuk, „System Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM”, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 70 (1998): 91–48; Laszuk, „Stan i perspektywy komputeryzacji archiwów polskich”, *Archiwista Polski* nr 3/4, (2021): 134–143; Laszuk, „Stan informatyzacji archiwów państwowych”, *Archeion* 107 (2004): 171–204; Hanna Staszewska, „Zintegrowany System Informacji Archiwalnej (ZoSIA) w archiwach państwowych. Informacje wstępne”, *Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej* nr 8 (2015): 9–22, <https://czasopisma.ipn.gov.pl/index.php/pa/article/view/2113>; Jerzy Bednarek, „ICA-AtoM, ZoSIA, Cyfrowe Archiwum IPN. Przegląd funkcjonalności systemów informatycznych do zarządzania zasobem archiwalnym”, w *Komputeryzacja i digitalizacja w archiwach*, red. Rafał Leśkiewicz i Anna Żeglińska, t. 2, Symposia Archivistica (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2016): 97–113. Z bazy tej pracownicy archiwów państwowych korzystali od 1996 r. do 2018 r., kiedy to ostatecznie zastąpiono ją Zintegrowanym Systemem Informacji Archiwalnej – ZoSIA.

⁹² Decyzja nr 100 Dyrektora CAW z 3 IX 2014 r. w sprawie wprowadzenia w Centralnym Archiwum Wojskowym i archiwach podległych zintegrowanego systemu ewidencji i informacji archiwalnej (niepublikowane), AWT, Rb.

⁹³ Literowe określenie stanu opracowania (A – zespół opracowany, B – zespół nieopracowany, A i B – zespół częściowo opracowany) oraz grupy opracowania (A1, A2 lub A3), do której zespół został zaliczony.

⁹⁴ Dwustopniowe hasło klasyfikacyjne określające twórcę zespołu lub zbioru np. „wojsko i organizacje paramilitarne – sztaby, dowództwa terytorialne”, „instytucje kultury – domy i ośrodki kultury” przyporządkowujące go do danej grupy aktotwórców.

⁹⁵ Dokumentacja aktowa, dokumentacja elektroniczna, dokumentacja fotograficzna, filmy, dokumentacja kartograficzna, inne, nagrania dźwiękowe, dokumenty pergaminowe i papierowe, pieczęcie, dokumentacja techniczna, materiały ulotne.

⁹⁶ Informacja, czy zespół jest udostępniany w całości, częściowo, warunkowo czy nieudostępniany.

(zbioru); stan zachowania; informację o miejscu postoju jednostki; wykaz nabytków, ubytków i przesunięć akt z zespołu (zbioru). SEZAM obejmuje wszystkie przechowywane w zasobie zespoły i zbiory archiwalne numerowane w systemie ciągłym. Elektroniczna wersja Księgi ubytków, nabytków i przesunięć międzyzespołowych zastąpiła prowadzone dotąd w wersji papierowej „Rejestry spisów akt przekazanych”, w których ujmowano jedynie numer spisu akt przekazanych, nazwę jednostki przekazującej akta, ilość akt przekazanych danym spisem⁹⁷ oraz wybrakowanych lub przekazanych wraz z numerem protokołu lub spisu.

Wspomniana powyżej baza danych nie jest jedynym środkiem ewidencyjno-informacyjnym prowadzonym w AWT w wersji elektronicznej. W latach 2018–2020 przeprowadzono retrokonwersję⁹⁸ spisów akt przekazanych, zgromadzonych w teczkach zespołów, zarówno przechowywanych w zasobie archiwum, jak i przyjętych z rozformowanego Archiwum Wojskowego w Nowym Dworze Mazowieckim. Przepisano wówczas metodą OCR⁹⁹ lub tradycyjną¹⁰⁰ opisy ponad 400 tys. jednostek archiwalnych, zaewidencjonowanych w 1605¹⁰¹ zespołach. Dzięki wspomnianemu powyżej procesowi cała podstawowa ewidencja zasobu AWT dostępna jest dla pracowników i użytkowników archiwum w ciągu kilku sekund. Jednocześnie zastąpienie spisów papierowych elektronicznymi skróciło czas wyszukiwania teczek akt podczas realizacji kwerend, a także – w dalszej perspektywie – uchroniło przed zniszczeniem ich oryginały, zakwalifikowane do kategorii A¹⁰².

⁹⁷ Podawano wyłącznie ilość jednostek archiwalnych bez rozmiaru wyrażonego w metrach bieżących.

⁹⁸ Retrokonwersja – w archiwistyce to przeniesienie istniejących opisów jednostek archiwalnych z tradycyjnych (papierowych) pomocy archiwalnych (np. inwentarzy) do programu komputerowego albo z jednego programu komputerowego (np. bazy IZA – Inwentarze Zespołów Archiwalnych) do drugiego (np. bazy ZoSIA).

⁹⁹ OCR (*optical character recognition*) – cyfrowe rozpoznawanie tekstu.

¹⁰⁰ Poprzez ręczne przepisywanie tekstu ze spisów papierowych do programu komputerowego.

¹⁰¹ Na 31 XII 2020 r. w zasobie AWT przechowywanych było 1606 zespołów archiwalnych. Zespół nr 1125 – „Kolekcja teczek akt personalnych żołnierzy zawodowych i pracowników cywilnych wojska”, nie został jednak poddany retrokonwersji, ponieważ jego ewidencja prowadzona jest pomocniczo w wersji elektronicznej od 2004 r. (baza danych TAP – Teczki Akt Personalnych).

¹⁰² Symbolem „A” oznacza się materiały archiwalne (tj. dokumentację przeznaczoną do wieczystego przechowywania), w odróżnieniu od dokumentacji niearchiwalnej (o czasowym okresie przechowywania) określanej literą „B”.

Jednymi z największych zespołów archiwalnych w zasobie toruńskiego archiwum są te oznaczone nr 1 – *Pomorski Okręg Wojskowy w Bydgoszczy z lat 1945–2011* [2012] oraz nr 1467 – *Dowództwo Sił Powietrznych w Warszawie z lat 1940–2014*, liczące odpowiednio 24 182 j.a. i 483,62 m.b. oraz 11 746 j.a. i 487,90 m.b. Pierwszy z nich zawiera dokumentację komórek wewnętrznych oraz służb Dowództwa POW (a wcześniej Okręgu Wojskowego nr II), drugi natomiast – Dowództwa Sił Powietrznych w Warszawie oraz jego poprzedników (Inspektoratu Lotnictwa, Dowództwa Wojsk Lotniczych oraz Dowództwa Wojsk Obrony Powietrznej Kraju). Oba zespoły stanowią źródło do badań nie tylko nad dziejami samych dowództw, lecz również podlegających im jednostek, ponieważ zgromadzono w nich m.in. akta budowlane kompleksów wojskowych (decyzje, zezwolenia, kosztorysy, dzienniki budowy i plany poszczególnych budynków); dokumentację dotyczącą utworzenia, dyslokacji czy rozformowania jednostek; ćwiczeń wojskowych o charakterze centralnym i międzynarodowym; a także tę związaną z zabezpieczeniem przez wojsko uroczystości państwowych (m. in. pielgrzymek papieża Jana Pawła II, Świąt Wojska Polskiego), wydarzeń kulturalnych (np. pokazów lotniczych, festiwali artystycznych), a nawet ochrony przed skutkami klęsk żywiołowych (w tym powodzi i zim stulecia).

Wyjątkowym zbiorem archiwalnym, wytworzonym przez różnych aktotwórców, jest Kolekcja teczek akt personalnych żołnierzy zawodowych i pracowników cywilnych wojska, licząca 284 081 j.a., 3227,73 m.b., utworzona na mocy wspomnianej już Decyzji Dyrektora CAW nr 100 z 3 września 2014 r. poprzez sukcesywne wyodrębnianie z pozostałych zespołów archiwalnych teczek akt osobowych pracowników cywilnych wojska oraz teczek akt personalnych żołnierzy zawodowych do stopnia podpułkownika włącznie¹⁰³. Proces ten uważa się obecnie za zakończony, a do zbioru włącza się wszystkie teczki akt personalnych żołnierzy zawodowych zwolnionych do rezerwy, przekazywane przez jednostki wojskowe, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Obrony Narodowej z 25 marca 2024 r. w sprawie prowadzenia

¹⁰³ Od 1989 r. teczki akt personalnych oficerów w stopniu pułkownika (komandora) i wyższym zwolnionych z zawodowej służby wojskowej były (i nadal są) przekazywane do CAW. Z kolei akta personalne żołnierzy zawodowych o niższych stopniach wojskowych wszystkie jednostki wojskowe mają obowiązek przysyłać do właściwych terytorialnie archiwów wyodrębnionych (Snopkowska, Różyński, „Zasób”, 114; *Archiwistyka*, § 36).

ewidencji wojskowej¹⁰⁴. Przyjmowane teczki są na bieżąco ewidencjonowane w zasobie archiwalnym¹⁰⁵ i ujmowane w bazie danych TAP (Teczki Akt Personalnych), która umożliwia szybkie odnalezienie akt wybranej osoby¹⁰⁶. Zbiór tworzy wyłącznie dokumentacja niearchiwalna o okresie przechowywania ustalonym na 50 lat.

Każdej jednostce archiwalnej włączonej do zasobu AWT, bez względu na okres jej przechowywania, nadaje się sygnaturę archiwalną mającą postać XXXX/YY/ZZ, gdzie XXXX to kolejny numer z rejestru spisu akt przekazanych, YY – dwie ostatnie cyfry roku kalendarzowego, w którym akta zostały przyjęte do zasobu, ZZ – pozycja danej jednostki w spisie akt przekazanych np. 8241/24/3. Jak podają Różyński i Snopkowska: „Do 2017 r. sygnatura archiwalna nanoszona była w lewym górnym rogu, tuż pod nazwą aktotwórcy. [...] od 2017 r. sygnatura umieszczana jest na lewym dolnym rogu teczki”¹⁰⁷.

Podsumowanie

Obecnie AWT wykonuje wszystkie zadania, przewidziane zarówno ustawą o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, jak i normatywami wykonawczymi dotyczącymi funkcjonowania wojskowej sieci archiwalnej. Szczególną uwagę zwraca się na wspomaganie jednostek i instytucji wojskowych w prawidłowym przygotowaniu materiałów do przekazania do zasobu archiwum, przyjmowanie teczek akt personalnych żołnierzy zawodowych, zabezpieczenie przechowywanych archiwaliów, prowadzenie ewidencji zasobu zgodnie z metodyką archiwalną, terminową realizację kwerend poświadczeniowych, udostępnianie oraz popularyzację zasobu. Od lat AWT bierze czynny udział w imprezach okolicznościowych organizowanych przez toruńskie środowisko wojskowe i archiwalne. Współpracuje m.in. z Muzeum

¹⁰⁴ Dz. U. 2024, poz. 458.

¹⁰⁵ W Księdze nabytków bazy SEZAM.

¹⁰⁶ Do odnalezienia teczki niezbędne jest imię i nazwisko oraz data urodzenia i imię ojca, które pozwalają na zweryfikowanie, czy danateczka rzeczywiście dotyczy szukanej osoby. Ponadto w bazie wpisuje się: daty zatrudnienia lub służby wojskowej, nazwa instytucji przekazującej akta oraz sygnaturę archiwalną teczki i jej umiejscowienie w magazynie, a także datę, miejsce i numer spisu akt przekazanych, jeżeli teczka została trwale zdjęta z zasobu archiwum.

¹⁰⁷ Snopkowska, Różyński, „Zasób”, 112.

Artylerii w Toruniu Oddziałem Muzeum Wojsk Lądowych w Bydgoszczy¹⁰⁸, Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich Oddział w Toruniu¹⁰⁹ oraz Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu¹¹⁰. W czerwcu 2024 r. archiwum współorganizowało I Toruński Piknik Archiwalny¹¹¹, w ramach którego jego siedzibę odwiedziło ok. 450 osób, głównie uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych¹¹².

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Wojskowe w Toruniu

Kolekcja teczek personalnych żołnierzy zawodowych i pracowników wojska

Pomorski Okręg Wojskowy w Bydgoszczy

Registratura bieżąca

Akty prawne

Decyzja nr 100 Dyrektora CAW z 3 IX 2014 r. w sprawie wprowadzenia w Centralnym Archiwum Wojskowym i archiwach podległych zintegrowanego systemu ewidencji i informacji archiwalnej (niepublikowane).

Decyzja nr 12/19 Dyrektora Wojskowego Biura Historycznego z 15 II 2019 r. w sprawie podziału zasobu rozformowanego Archiwum Wojskowego w Nowym Dworze Mazowieckim (niepublikowane).

Decyzja nr 50 Dyrektora Wojskowego Biura Historycznego z 26 XI 2019 r. w sprawie zmiany decyzji nr 12/19 Dyrektora Wojskowego Biura Historycznego z dnia 15 II 2019 r. w sprawie podziału zasobu rozformowanego Archiwum Wojskowego w Nowym Dworze Mazowieckim (niepublikowane).

¹⁰⁸ Przygotowują wspólnie wystawy (m.in. „100-lecie Oficerskiej Szkoły Artylerii w Toruniu”, „100-lecie utworzenia 4 Pułku Lotniczego w Toruniu”), a także stanowiska promocyjne na cykliczne Pikniki Rodzinne i Militarne, organizowane przez wspomniane muzeum, toruńskie szkoły podstawowe oraz Rady Okręgów.

¹⁰⁹ Od dwóch lat organizują „Archiwalne Mikołajki” oraz wizyty studyjne członków stowarzyszenia w AWT.

¹¹⁰ AWT co roku przyjmuje studentów na praktyki, staże absolwenckie oraz przygotowuje spotkania edukacyjne połączone z pokazem wybranych akt z zasobu. Biorą w nich udział głównie studenci wojskoznawstwa oraz archiwistyki i zarządzania dokumentacją.

¹¹¹ Impreza okolicznościowa zorganizowana 11 VI 2024 r. z okazji Międzynarodowego Dnia Archiwów (przypadającego 9 VI) przez toruńskie środowisko archiwistów, bibliotekarzy, genealogów i muzealników – łącznie ponad 15 instytucji, stowarzyszeń i fundacji („Toruński Piknik Archiwalny”, AWT, dostęp luty 20, 2025, <https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-aw-torun-9/2024-06-113rxe-torunski-piknik-archiwalny>).

¹¹² „Dzień otwartych koszar Archiwum Wojskowego w Toruniu”, AWT, dostęp luty 20, 2025, <https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-aw-torun-9/2024-06-13g6d8-dzien-otwartych-koszar-archiwum-wojskowego-w-toruniu>.

- Decyzja nr 7/20 Dyrektora Wojskowego Biura Historycznego z 14 I 2020 r. w sprawie zmiany decyzji nr 12/19 Dyrektora Wojskowego Biura Historycznego z dnia 15 II 2019 r. w sprawie podziału zasobu rozformowanego Archiwum Wojskowego w Nowym Dworze Mazowieckim (niepublikowane).
- Decyzja Nr 33/22 Dyrektora Wojskowego Biura Historycznego z 5 IV 2022 r. w sprawie powołania zespołu i podzespołów do opracowania projektu „Archiwistyka w Siłach Zbrojnych RP” (niepublikowane).
- Decyzja nr 163/25 Dyrektora Wojskowego Biura Historycznego z 19 XII 2025 r. w sprawie nadania szczegółowego zakresu działania Archiwum Wojskowego w Toruniu (niepublikowane).
- Ustawa z 14 VII 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dziennik Ustaw 1983, nr 38, poz. 173).
- Ustawa z 18 XII 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dziennik Ustaw 1998, nr 155, poz. 1016).
- Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 25 III 2024 r. w sprawie prowadzenia ewidencji wojskowej (Dz. U. 2024, poz. 458).
- Zarządzenie nr 5/MON Ministra Obrony Narodowej z 3 III 2005 r. w sprawie organizacji archiwów wyodrębnionych jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej oraz zakresu ich działania (Dziennik Urzędowy MON, 2005, nr 4, poz. 20).
- Zarządzenie nr 20/MON Ministra Obrony Narodowej z 10 V 2010 r. zmieniające zarządzenie w sprawie organizacji archiwów wyodrębnionych jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej oraz zakresu ich działania (Dziennik Urzędowy MON, 2010, nr 10, poz. 105).
- Zarządzenie nr 19/MON Ministra Obrony Narodowej z 30 VI 2016 r., w sprawie organizacji archiwów wyodrębnionych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych oraz zakresu ich działania (Dziennik Urzędowy MON, 2016, poz. 118).

Opracowania

- Archiwistyka w Siłach Zbrojnych RP. Instrukcja. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, 2023.
- Barankiewicz, Dorota. Red. *Informator o zasobie archiwalnym Archiwum Wojskowego w Toruniu (stan na 31 grudnia 2013 r.)*. Toruń: Archiwum Wojskowe w Toruniu, 2014.
- Degen, Robert. „Archiwa bieżące. Pojęcie i systematyzacja”. W *Archiwa bieżące. Zagadnienia teoretyczne i praktyczne rozwiązania*. Red. Marlena Jabłońska, 11–34. T. 6. Biblioteka Zarządcy Dokumentacji. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015.
- Galuba, Rafał. „Archiwa wyodrębnione w państwie demokratycznym”. W *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne. Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka w nowoczesnym kontekście kulturowym*. Red. Waldemar Chorążyczewski, Wojciech Piasek i Agnieszka Rosa, 119–136. T. 4. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2014.
- Gołębiowski, Zygmunt. „Archiwum Pomorskiego Okręgu Wojskowego”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 3 (1971): 158–166.

- Grobelny, Stanisław. „Wpływ wojskowych przepisów kancelaryjnych i archiwalnych na kształtowanie zasobu archiwalnego w latach 1945–1955”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 12 (1983): 17–26.
- Kaczmarek, Patrycja. „Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego – historia, zasób, organizacja”. *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 25 (76), nr 2 (288) (2024): 232–251. [https://doi.org/10.32089/wbh.phw.2024.2\(288\).0008](https://doi.org/10.32089/wbh.phw.2024.2(288).0008).
- Kordula, Leszek. „Filia Archiwum Wojsk Lądowych w Toruniu”. *Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego* nr 1/30 (2008): 500–516.
- Młynarska-Kondrat, Elżbieta, i Zygmunt Kozak. „Archiwa okręgów wojskowych i rodzaj sił zbrojnych w wojskowej sieci archiwalnej”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 19 (1996): 5–18.
- Poksiński, Jerzy. „Tworzenie podstaw organizacyjnych i funkcjonalnych POW w latach 1945–1949”. W *Pomorski Okręg Wojskowy 1945–1987. Zarys dziejów*. Red. Antoni Karnowski, 9–56. Bydgoszcz: Pomorze, 1989.
- Raniszewska, Ewa. „Archiwum Pomorskiego Okręgu Wojskowego 1970–1982”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 12 (1983): 100–104.
- Roman, Wanda Krystyna. „Polskie akta wojskowe w czasie wojny”. *Piotrkowskie Zeszyty Historyczne* nr 3 (2001): 223–253.
- Sadowski, Sławomir. „Rozwój organizacyjny i funkcjonalny POW w latach 1950–1956”. W *Pomorski Okręg Wojskowy 1945–1987. Zarys dziejów*. Red. Karnowski Antoni, 57–124. Bydgoszcz: Pomorze, 1989.
- Snopkowska, Małgorzata, i Szymon Różyński. „Zasób Archiwum Wojskowego w Toruniu oraz jego kształtowanie”. W *Archiwa wyodrębnione w polskiej sieci archiwalnej. Materiały z XIV Ogólnopolskiego Seminarium Archiwalnego Sekcji Archiwa Zakładowe Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Oddziału w Płocku Stowarzyszenia Archiwistów Polskich i Archiwum Państwowego w Płocku*. Red. Andrzej Jabłoński, 105–134. Szczecin: Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2020.
- Szewczyk, Radosław. „Archiwum Wojskowe w Oleśnicy – historia i kształtowanie zasobu”. *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 25 (76), nr 3 (289) (2024): 192–225. [https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2024.3\(289\).0007](https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2024.3(289).0007).
- Wyrzykowska, Elżbieta. „Ewidencja zasobu w Centralnym Archiwum Wojskowym na przykładzie systemów baz danych SEZAM i IZA”. *Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego* nr 4/33 (2011): 235–258.

Internet

- „8 Drezdeńska Dywizja Piechoty”. *Jednostki-wojskowe.pl*. Dostęp luty 20, 2025. https://www.jednostki-wojskowe.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=350:8-drezde-dywizja-piechoty.
- „Decyzja Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków z 27 III 2003 r.”. AWT. Dostęp luty 20, 2025. <https://wbh.wp.mil.pl/c/pages/atts/2018/11/Decyzja20konserwatora1.pdf>.
- „Dzień otwartych koszar Archiwum Wojskowego w Toruniu”. AWT. Dostęp luty 20, 2025. <https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-aw-torun-9/2024-06-13g6d8-dzien-otwartych-koszar-archiwum-wojskowego-w-toruniu>.

„Toruński Piknik Archiwalny”. AWT. Dostęp luty 20, 2025. <https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-aw-torun-9/2024-06-113rxe-torunski-piknik-archiwalny>.

Wojskowe Biuro Historyczne, Post z godz. 15:07 1 XII 2023 r. Platforma X. Dostęp luty 20, 2025. https://x.com/WBH_2016/status/1730589525271818255.

STRESZCZENIE

Katarzyna Masloch, Piotr Korpalski, Archiwum Wojskowe w Toruniu – historia, organizacja, zasób, ewidencja

Historia Archiwum Wojskowego w Toruniu sięga roku 1947 i utworzenia Archiwum przy Dowództwie Okręgu Wojskowego nr II w Bydgoszczy. Na przestrzeni lat instytucja wielokrotnie zmieniała nazwę i podporządkowanie, pomimo to jej siedzibą od 1957 r. pozostawał niezmiennie zabytkowy obiekt dawnych koszar fortecznych. Obecnie AWT stanowi część wojskowej sieci archiwalnej podporządkowanej Dyrektorowi Wojskowego Biura Historycznego. Zasób archiwum kształtował się przez kilka dziesięcioleci i uzależniony był od zmian organizacyjnych w Siłach Zbrojnych. Obecnie stanowi go głównie dokumentacja jednostek i instytucji wojskowych byłego Pomorskiego i Warszawskiego Okręgu Wojskowego oraz Wojsk Lotniczych, wytworzona od 1953 r. Niniejszy artykuł ma na celu przybliżenie historii powstania, organizacji oraz kształtowania zgromadzonego i wciąż narastającego zasobu Archiwum Wojskowego w Toruniu. Szczególną uwagę zwrócono na ewidencję, pomoce archiwalne i bazy danych.

Słowa kluczowe: archiwistyka wojskowa, archiwa wyodrębnione, Archiwum Wojskowe w Toruniu, System Ewidencji Zasobu Archiwalnego, zbiory archiwalne

SUMMARY

Katarzyna Masloch, Piotr Korpalski, The Military Archives in Toruń: History, Organization, Fonds, Records

The history of the Military Archives in Toruń begins in 1947, with the establishment of the Archives at the Command of Military District No. II in Bydgoszcz. Over the years, the institution underwent numerous changes concerning both its name and subordination. Nevertheless, since 1957, it has been headquartered at the historic complex of former fortress barracks. At present, the Archives is part of the military archival network, subordinated to the Director of the Military Historical Bureau. The archival fonds have been shaped over several decades and have been influenced by organizational changes within the Armed Forces. At present, they consist primarily of documentation produced since 1953 by military units and institutions of the former Pomeranian and Warsaw Military Districts, as well as the Air Force. This article aims to present the history of the Military Archives in

Toruń, including its organization and the ongoing expansion of its archival fonds. Particular attention is devoted to records, finding aids, and databases.

Keywords: military archival studies, archives of organizational units, Military Archives in Toruń, Archival Fonds Registration System, archival collections

ZUSAMMENFASSUNG

Katarzyna Masloch, Piotr Korpalski, Das Militärarchiv Thorn – Geschichte, Organisation, Bestand, Bestandsverzeichnis

Die Geschichte des Militärarchivs Thorn reicht bis ins Jahr 1947 zurück, als es beim Kommando des Militärbezirks Nr. II in Bydgoszcz gegründet wurde. Im Laufe der Jahre änderte die Einrichtung mehrfach ihren Namen und ihre Unterstellung, doch die historische ehemalige Festungskaserne dient seit 1957 als ihr Hauptsitz. Das Militärhistorische Amt (AWT) ist derzeit Teil des militärhistorischen Archivnetzwerks unter der Leitung des Direktors des Militärhistorischen Amtes. Der Archivbestand entwickelte sich über mehrere Jahrzehnte hinweg und war von organisatorischen Veränderungen in den Streitkräften abhängig. Derzeit besteht er hauptsächlich aus Dokumenten militärischer Einheiten und Institutionen des ehemaligen Pommerschen und Warschauer Militärbezirks sowie der Luftstreitkräfte, die seit 1953 entstanden sind. Dieser Artikel soll die Geschichte der Entstehung, Organisation und Entwicklung des ständig wachsenden Bestands des Militärarchivs Thorn beleuchten. Besonderes Augenmerk wurde auf die Bestandsverzeichnisse, Archivhilfsmittel und Datenbanken gelegt.

Schlüsselwörter: Militärarchivistik, ausgegliederte Archive, Militärarchiv Thorn, System zur Erfassung von Archivbeständen, Archivbestände